

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA TOVUSH TALAFUZINING
KAMCHILIKLARINI ANIQLASH VA ULARNI BARTARAF ETISH
TEXNOLOGIYASI(IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALAR TIMSOLIDA)**

Otabayeva Nodiraxon Qodir qizi

Namangan shahar Ijtimoiy himoya milliy agentligi tasarufidagi 49-sonli Alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun ihtisoslashtirilgan Ta'lim muassasasi tarbiyachi

Annotatsiya: *boshlang'ich sinf o'quvchilarida tovush talaffuzining kamchiliklarini aniqlash va ularni bartaraf etish texnologiyasi o'rganiladi. Ayniqsa, imkoniyati cheklangan bolalar uchun bu masala alohida ahamiyatga ega, chunki ularning o'qish va muloqot qobiliyatlari ko'pincha tovushlarni to'g'ri talaffuz qilishga bog'liq.*

Kalit so'zlar: *tovush talaffuzi, kamchiliklar, boshlang'ich sinf, talaffuz xatolari, imkoniyati cheklangan bolalar, ta'lim metodlari, inkluziv ta'lim, pedagogik strategiyalar, rivojlanish.*

Bolada aniq nutq buzilishlarining mavjudligi odatda uning butun aqliy rivojlanishiga ta'sir qiladi. Bunday holda, bolaning aqliy rivojlanishining umumiy yo'nalishi, albatta, sekinlashadi, bu muqarrar ravishda uning butun maktab ta'limiga va keyingi hayotiga ta'sir qiladi. Ko'p muammolar, shuningdek, ko'pincha nutq xatosiga reaksiya sifatida paydo bo'ladigan ikkilamchi ruhiy tushkunliklardan kelib chiqadi. Bunday aqliy tabaqalanishning paydo bo'lishi bolaning og'zaki muloqot paytida boshdan kechiradigan takroriy muvaffaqiyatsizliklari, shuningdek, boshqalarning nutq xatosiga (masxara, mimika) noto'g'ri munosabati natijasidir. Aynan ikkilamchi ruhiy qatlamlar tufayli, ba'zida bu kamchiliklardan aziyat chekadigan nisbatan kichik nutq xatolari ham haqiqiy baxtsizlik sifatida qabul qilinadi, ayniqsa bu yosh bilan ortib boradi. Farzandlaringiz, agar ular biron bir nutq buzilishidan aziyat chekayotgan bo'lsa, kelajakdagi hayotida sizga nisbatan g'azablanmasligiga ishonch hosil qilishga harakat qiling. Bolaning nutqini normallashtirish uchun qo'lingizdan kelganini qiling - uning o'qishi, ishlashi va to'liq yashashiga hech narsa to'sqinlik qilmasin. Maktabgacha va boshlang'ich maktab yoshidagi nutqi buzilgan bolalarning ko'pchiligida maxsus tadqiqotlar nafaqat katta hajmli ko'nikmalarni, balki qo'llar va barmoqlarning nozik harakatlarini ham shakllantirish darajasi yetarli emasligini ko'rsatdi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning qo'llarining nozik ko'nikmalarini rivojlantirishning kechikishi ularning o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish ko'nikmalarini egallashiga to'sqinlik qiladi, turli xil kichik narsalarni boshqarishni qiyinlashtiradi va o'yin faoliyatining ayrim turlarini rivojlanishiga to'sqinlik qiladi. Bularning barchasi ushbu sinf o'quvchilarida qo'lning nozik muvofiqlashtirish harakatlarini va umuman qo'l mahoratini tuzatish va rivojlantirish uchun maxsus maqsadli ishlarni talab qiladi. Harakat funktsiyalarining shakllanishi o'quvchining tashqi muhit bilan o'zaro munosabatida o'rganish orqali uning atrofdagi ob'ektiv dunyo bilan o'zaro ta'sirida sodir bo'ladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqida kuzatiladigan

kamchiliklardan biri, nutq hosil bo'lish (fonatsiya jarayoni) paytida ya'ni nafas olishdagi tartibsizliklar bilan bog'liq. Fonatsiya jarayonida nafas olish va nafas chiqarish fazalari shunday yo'lga qo'yilishi kerakki, nafas olish zo'riqishsiz, bir qadar jadalroq, nafas chiqarish esa tekis, bir me'yorda va davomliroq kechishi lozim. Nafas chiqarish qanchalik davomli, uzun bo'lsa, shunchalik yaxshi. Chunki, tovush, nutq ayni shu nafas chiqarish jarayonida hosil bo'ladi". Darhaqiqat, nutq so'zlash jarayoni, xususan, ifodali o'qish san'ati nafas negizi bilan chambarchas bog'liqdir. O'quvchining nafas olishi qanchalik to'g'ri bo'lsa, ovozi va nutqi shu qadar jarangdor va kuchli bo'ladi. Tibbiyotga doir adabiyotlarda ham bu so'zlarimizning isbotini ko'rishimiz mumkin. Nafas olishning quyidagi turlari alohida ajratib ko'rsatilgan bo'lib, ular bir- biridan farq qiladi.

1. Kiftdan nafas olish. Nafas ko'krakning yuqori qismida olinib, kiftlar ko'tariladi. Bunday nafas olish zararli. U kishini tez charchatadi. Me'yorda so'zlashga imkon bermaydi.

2. Ko'krak- qorin orqali nafas olish. Bunday nafas olganda o'rta qovurg'alar, biqin harakatga keladi, ya'ni ular kengayadi.

3. Aralash nafas olish, ya'ni pastki qovurg'alar, diafragma ishtirokida nafas olish. Bunda ko'krak qafasi va kiftlar ko'tarilmaydi. So'zlaganda ravon, hovliqmasdan tabiiy nafas olish, uni kerakli ohang talabiga ko'ra sarflash zarur. S.Inomxo'jayev, A.Zunnunovlar tomonidan yaratilgan "Ifodali o'qish asoslari" o'quv qo'llanmasida nafas faoliyatini yaxshilash uchun quyidagi besh xil nafas mashqi tavsiya qilinadi:

1. Kontrol mashq
2. Qorinni tortish mashqi.
3. Sanash mashqi.
4. Musalla' mashqi.
5. She'r o'qish mashqi.

Til rivojlanishining buzilishi odatda 4 yoshdan boshlab eng ishonchli tashxis qilinadi, ammo undan oldin F80.8 va F80.9 tashxislaridan foydalanish mumkin. Biroq, til rivojlanishining buzilishi 4 yoshdan oldin ham aniqlanishi mumkin. Kasallikning engil yoki og'ir bo'lishidan qat'i nazar, tildagi qiyinchilik bolaning faoliyati va kundalik hayotida ishtirok etishiga aniq to'sqinlik qilayotgani aniqlangandan so'ng, yordam choralari va rehabilitatsiya boshlanishi kerak. Klinik topilmalar va test natijalari jiddiy buzilishni ko'rsatsa, tibbiy rehabilitatsiyani talab qilish tavsiya etiladi. 4-6 yoshda nutq rivojlanishining buzilishiga ishora qiluvchi ko'plab g'ayritabiiy xususiyatlar ifodalanishi mumkin. Kundalik tilni o'zlashtirishning rivojlanishi bilan g'ayritabiiy xususiyatlar odatda kamayadi va hatto butunlay yo'qolishi mumkin. So'zsiz va to'g'ri so'zlarni takrorlash testlari odatda til bilan bog'liq muammolarga shubha qilinganida imtihonlarga kiritilishi kerak. Bolaning kognitiv, hissiy va ijtimoiy rivojlanishi psixolog yoki neyropsixologning tadqiqotlarida baholanadi. Kognitiv funktsiyalarni baholash sub'ektlariga bolaning lingvistik va nolingvistik fikrlash, diqqat, operativ nazorat, xotira, o'rganish qobiliyati, sensorimotor qobiliyatlari, ijtimoiy idrok va vizual va fazoviy idrok etish ko'nikmalari kiradi. Tovush talaffuzi o'quvchilarning o'qish va o'rganish jarayonlariga bevosita ta'sir

ko'rsatadi. Tovush talaffuzidagi kamchiliklar o'quvchilarda tovush talaffuzidagi kamchiliklar bir qator sabablar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Misol uchun: fizik va psixologik sabablar: imkoniyati cheklangan bolalarda fiziologik holatlari, eshitish yoki ko'rish qobiliyatining cheklanishi talaffuzga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Pedagogik Sabablar: to'g'ri o'qitish metodikasining tanlanmasligi yoki noto'g'ri uslublardan foydalanish. Talaffuzni yaxshilash texnologiyalari. Kamchiliklarni bartaraf etish uchun quyidagi texnologiyalarni qo'llash mumkin:

- Interaktiv dasturlar: o'quvchilarni o'rganishga undovchi zamonaviy dasturlar orqali talaffuzni yaxshilash.

- O'yinlar: o'yinlar orqali o'rganish jarayoni qiziqarli tarzda olib boriladi, bu esa bolalarning ishtirokini oshiradi.

- Maxsus mashg'ulotlar: maxsus tayyorlangan mashg'ulotlar va darslar yordamida bolalarning talaffuzini rivojlantirish. Har bir o'quvchining ehtiyojlari va qobiliyatlariga mos yondashish muhim. San'at va muhandislik kabi turli sohalarda o'quvchilarning qobiliyatlari farq qiladi, shuning uchun individual rejalarni ishlab chiqish zarur. Bunda amalga oshirilgan tadqiqotlar natijasida aniqlangan kamchiliklar va ularga berilgan yechimlar tahlil qilinadi. O'quvchilarning talaffuzidagi o'zgarishlar mustaqil baholanadi va pedagogik strategiyalarni takomillashtirishga yordam beradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida tovush talaffuzining kamchiliklarini aniqlash va ularni bartaraf etish uchun innovatsion yondashuvlar va metodlarni qo'llash zarur. Imkoniyati cheklangan bolalar uchun ta'lim jarayonini sifatli va samarali tashkil etish, ularning ijtimoiy hayotda muvaffaqiyatli bo'lishlariga yordam beradi. Ushbu rivojlanish jarayoni nafaqat pedagoglarga, balki bolalarga ham katta imkoniyatlarni taqdim etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOT VA HAVOLALAR:

1. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARI NUTQ TOVUSHLARINI TO'G'RI TALAFFUZ QILISHDA YO'L QO'YGAN KAMCHILIKLARNI BARTARAF ETISH YO'LLARI .Nasriddinova Nasiba Alimjonovna.

2. Boshlang'ich sinf o'quvchilarni nutq faoliyatni rivojlantirish usulbiy ko'rsatmalari. Maftuna Bahromovna Zaripova.

3. Аликабулов Ш. А. Влияние добавок на структуру и свойства битумов //Universum: технические науки. – 2021. – №. 10-3 (91). – С. 36-38.

4. Khamidov S. et al. Production and performance tests of axo oil with improved colloidal indicators //AIP Conference Proceedings. – AIP Publishing LLC, 2022. – Т.

5. 2432. – №. 1. – С. 030008.

6. Негматов С. С. и др. ИССЛЕДОВАНИЕ ВЛИЯНИЯ РЕЖИМОВ

7. ЭКСПЛУАТАЦИИ МЕТАЛЛИЧЕСКОЙ ОСНАСТКИ НА ИЗНОСОСТОЙКОСТЬ КОМПОЗИЦИОННЫХ ПОЛИМЕРНЫХ

8. МАТЕРИАЛОВ //Universum: технические науки. – 2022. – №. 11-5 (104). – С. 5459.